

VII. Traducerea prin compilație

Aceasta este o modalitate de traducere stimulată de prezența mai multor surse, conjugată cu dorința de a le îngloba. Existența mai multor surse continuu consultate sporește șansele ca traducătorul să înțeleagă realmente conținutul textului totodată, astfel se dezvoltă și pun în act capacitățile de exprimare ale limbii-țintă, textul crescând pe seama surselor sale, prin lectura paralelă a acestora, urmată de construcția noului text.

Desigur, fiind o activitate umană vie, procedeul compilației cunoaște grade. Între cazul edificării versetului ca rezultat al reconstruirii acestuia prin urmarea întocmai a celor două versiuni puse la contribuție și cazul în care versetul rezultă din contopirea inextricabilă și fără urme a ceea ce apare în versiunile model se află câteva trepte intermediare între care dificultățile de a diferenția sînt depășite doar de riscurile unei astfel de operații, precum și de inutilitatea practică a rezultatelor astfel obținute²⁰⁹. De aceea, în cele ce urmează, situațiile concrete aparținînd acestei categorii vor fi prezentate succesiv, înșiruindu-se gradat, dar într-o singură categorie.

VII.1. Un prim exemplu – pe cît de banal, pe ațit de clar – care ilustrează contribuția explicită a ambelor versiuni străine la obținerea unei traduceri românești apare sub *Ex.*, 6, 9. Secvența: „Moisi **aceastea** spuse ficiorilor lu Israil *toate*” (PO) reunește elemente din: „Moses **ezeket** meg mōda az Izrael fiainac”, precum și din: „naravit ergo Moses *omnia* filiis Israhel”. După cum se vede, uneori, compilația nu consistă în a face din două versiuni una singură care să cuprindă tot ceea ce

²⁰⁹ Uneori – datorită conținutului de exprimat, precum și datorită posibilităților limitate de a exprima acel conținut în feluri variate (chiar în cazul sistemelor lingvistice diferite) – asemănările dintre textele maghiar și latin sînt atît de mari încît posibilitățile concrete ale unei terțe limbi de a exprima variat acele conținuturi sînt foarte reduse. În aceste cazuri, este dificil să se vorbească despre o compilație propriu-zisă, textele model semănînd foarte mult, textul terț cuprinzînd în mod firesc și inevitabil ceea ce cuprind modelele sale.

apare în cele două (din textul latin, *ergo* nu trece în cel românesc), ci doar în alcătuirea unei traduceri care să selecteze în modul cel mai armonios elementele care, puse împreună, pot oferi cititorului o imagine completă asupra conținutului textului. Chiar dacă uneori este nevăzută, contribuția celor două surse la edificarea textului este mult mai împletită decât pare. După ce contribuie împreună la formarea înțelesului textului biblic în mintea traducătorului, cele două texte participă, în variate moduri, separat și împreună, la transformarea sensurilor înțelese în forme de exprimare a lor, prin care se redau, la nivelul cerințelor normei literare, conținuturi și forme gramaticale și lexical-semantic.

VII.2. La alte dimensiuni se potrec lucrurile în cazul *Ex.*, 12, 24. După lectura ambelor versiuni străine și înțelegerea în conținut a versetului, traducătorul român s-a folosit de elemente ale ambelor texte pentru a croi textul românesc²¹⁰. Astfel că: „**Socotiți, drept aceea, acest cuvânt de lege tu și feciorii tăi până în vecie**” (PO) se arată a fi un verset apărut ca urmare a unui proces de întrepătrundere secvențelor: „*custodi verbum istud legitimum tibi et filiis tuis usque in aeternum*” și „**Örizzetec meg ezokaert eszt è dolgot, tû es à tû fiaitoc öreckivalo meg tartassal**”.

Asemănarea textului românesc cu cel latin și cu cel maghiar - fără ca între surse să existe o asemănare proporțională - face adesea să lipsească certitudinea că textul românesc s-ar fi construit (exclusiv) pe seama unuia dintre cele două. Netraducând mereu cuvânt cu cuvânt, compilând, traducătorul român putea să aducă modelului său, în cadrul procesului de traducere, modificările de ordin formal cerute de limba română. În astfel de cazuri, mai degrabă decât a spune că aceste segmente pot decurge din oricare sursă, trebuie spus că ele sînt construite prin observarea, cîntărirea și compararea soluțiilor din surse, cu curățarea nuanțelor cu care structurile idiomatice încarcă, spre a înțelege și reda esențele.

²¹⁰ Vezi și *Ex.*, 12, 25.

VII.3. Adeseori textul de tradus ridică dificultăți în calea înțelegerii (adesea, el însuși rezultat al compilării nereușite sau al unor surse contradictorii) ori conține modalități de exprimare metaforică, formule idiomatice care duc la obscuritate semantică. Apelul la mai multe surse și compilația pot ajuta la depășirea respectivelor dificultăți. Astfel par a se prezenta lucrurile în cazul unuia dintre cele mai importante, dar obscure segmente din *Geneză*: „**Au nu așa? Să veri face bine lua-veri plată.** E să rău, ași **naintea ușei păcatul tău va fi. Ce nu te lăsa voiei lui, ce tu domnește lui**” (PO, *Gen.*, 4, 7). În textul maghiar apare: „**Nem de igy vagoné?** Ha lót chelekedel, kedues vagy: De ha nem iol chelekedel: **Az Azto előtt Nyugszic a Bün. De te ne tedd ö keduét, hanem vralkodgyal rayta**”, *Vulgata* prezentînd: „*nonne si bene egeris recipies sin autem male statim in foribus peccatum aderit sed sub te erit appetitus eius et tu dominaberis illius*”.

La început, versetul echivalează expresia din textul maghiar. Apoi se îndreaptă către textul latin, după care versiunea latină începe să sufere aportul lămuritor din partea celei maghiare. Acesta este un exemplu de traducere în care textul latin a primit ajutor din partea celui maghiar, dar ponderea ajutorului a devenit mai mare decît cea a versiunii ajutate. Principala cauză se află în aceea că versetul era unul dificil de tradus la un nivel de înțelegere adecvat cititorului.

De altfel, acest verset ridică mari probleme de traducere, în opinia unor traducători fiind corupt sau compilat. Față de aceea ce apare în textul ebraic: *אִם-תַּיִטִּיב תַּעֲשֶׂה וְאִם-לֹא תַּעֲשֶׂה יִבְרַח פָּנֶיךָ מִפְּנֵי הַיְיָ וְאַתָּה תֵּיטִיב וְאַתָּה תֵּיטִיב וְאַתָּה תֵּיטִיב וְאַתָּה תֵּיטִיב* ‘Oare nu este așa? Dacă faci bine, fața ta se ridică²¹¹, iar de nu faci bine, păcatul la ușă zace. El te dorește, dar tu trebuie să-l domini’, *Septuaginta* prezintă o interpretare: *ὄρα ἐὰν ὀρθῶς πρὸς ἐνέγκης, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἤμαρτες; ἡσυχασον· πρὸς σε ἡ ἀποστροφὴ*

²¹¹ În versetul precedent, Yahweh îl întrebase pe Cain: „De ce te-ai mîniat și de ce a căzut fața ta?”. Dacă în loc de căderea feței se traduce prin: „(...) de ce te-ai posomorît?”, sensul pîrînd a fi acesta, atunci, în versetul următor, se utiliza o formă cu valoarea ‘luminat la față’, adică ‘binedispus’, precum în textul maghiar.

αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ, ceea ce se poate reda astfel: ‘Oare, dacă oferi corect, dar nu faci împărțea drept, nu ai păcătuit? Fii împăcat: către tine tinde el, dar tu îl vei avea în stăpînire’. Privind lucrile din această perspectivă, interpretarea din comentariul care apare în de Carrières capătă teme²¹². Soluția completă se află tot în textul ebraic, fiind vorba despre una dintre cele mai prețioase dezvăluiri asupra mecanismelor de funcționare a lumii și de unul dintre cele mai pline de esență sfaturi pe care, de timpuriu, Divinitatea îl oferă omului.

VII.4. Destul de bine întreșesute la nivelul textului românesc apar sursele străine în *Ex.*, 16, 15. Secvența: „**dziseră unul către alalt:** «*Manahu*», *care a seamnă: «Ce e aceasta?»*» **Că nu știia ce ară fî**” (PO), are porțiuni degajate atît din: „**mondanac egymasnac:** Es Măn: **Mert nem tudgyac vala** michoda”, cît și din: „**dixerunt ad invicem man hu quod significat quid est hoc ignorabant** enim quid esset”. Cînd textul pare a fi construit prin urmarea versiunii maghiare, apar indicii care indică orientarea către textul latin, ceea ce arată nu doar că traducătorul român consulta ambele texte, ci și că nu avea rețineri în a le pune pe ambele la contribuție, și încă pe porțiuni foarte scurte.

²¹² „*Nonne si bene egeris, recipies. Tum quietem, et gaudium conscientiae, tum favorem meum, utque simili signo, et igne nimirum de coelo misso, attester te tuaque munera mihi placere. – Inforibus peccatum aderit. Id est poena peccati, quae quasi canis au cerberus cubans fores obsidet peccati vindex. Canis hic est vermis conscientiae, mentis turbatio et indignatio, ira Dei, omnesque aerumnae praesentes, et aeternae, quibus Deus peccata punit. *Culpam poena premit comes, ait Horatius. – Sed te erit appetitus ejus. In hebraeo, et apud LXX est: Ad te conversio ejus, sensus est: peccatum ejusque appetitus, et concupiscentia te sollicitabit ad consensum, sed ita ut ad te converti, et a te consensum petere et impetrare debeat. Id noster interpres ad sensum clare vertit: Sub te erit appetitus ejus. *Dici etiam potest cum D. Chrysost., hom. 18 in Genesim, τὸ ejus, referri ad Abelem, ut sit sensus: Si bene egeris, Abelis voluntas tuo imperio subjecta erit, ut fratris minoris; quodam enim naturae jure natu majores auctoritatem quamdam in minores obtinent”.*”

VII.5. Asemănător se petrec lucrurile sub *Ex.*, 1, 5: „Era, drept aceea, toate sufletele lor carii întrase Iontru den trupul lu Iacob șaptezeci; Iosif, iară, încă ainte de-aceea era în Eghipet” (PO), „Es mind a lelkec kic Iacobnac derekatol szakattanac vala, hétuenē valanac. Ioseph kedig még az elöt Egiptusba vala”, „erant igitur omnes animae eorum qui egressi sunt de femore Iacob septuaginta Ioseph autem in Aegypto erat”. Prima parte a secvenței urmează textul latin, nu doar prin fidelitatea, în general, față de acesta, ci și sub aspectul pe care îl capătă traducerea. Textul maghiar, urmîndu-l pe cel ebraic, spune că ‘toate persoanele care descindeau (lit. *s-au rupt din șalele*) din Iacob erau șaptezeci’. De aici doar se subînțelege că aceștia sînt cei care au intrat în Egipt. Textul românesc vorbește despre cei care au intrat în Egipt, oameni din neamul lui Iacob, șaptezeci. Această ambiguitate (lectura versiunii românești de către cititorul care lua atunci cunoștință de textul biblic permite, în egală măsură, ambele căi: toți cei care au mers în Egipt erau din neamul lui Iacob, 70; toți cei 70 din neamul lui Iacob au mers în Egipt)²¹³ decurge din urmarea textului latin. Finalul versetului, însă, este dator versiunii maghiare. Oscilațiile acestea, de la un model către altul, sînt de natură să nutrească tendințele spre lejeritate, spre traducerea aproape liberă. Tot acesta, însă, este punctul de plecare și al forțelor centripete care duc către fidelitatea maximă – cu consecințele ei, dorite și nedorite.

VII.6. Felul în care traducătorul român încearcă să pună la contribuție ambele texte pe care le are ca model este evident sub *Gen.*, 2, 6, unde apare: „Ce o fîntînă sau negură den pămînt stropind și udînd toată fața pămîntului” (PO). În *Vulgata* apare: „sed fons ascendebat e terra inrigans universam superficiem terram”, iar în textul maghiar: „De Kőd megyen vala fel a Földröl, es neduesiti vala mind az egész Földett”. Există aici o aparentă contradicție între lat. *fons* ‘izvor, sursă’ și magh. *kőd* ‘negură, ceață’. Termenul latin se justifică dacă ne

²¹³ Situațiile de acest fel sînt inevitabile. Însuși textul ebraic prezintă elemente de ambiguitate, interpretabile, uneori cu diferențe majore între soluții și cu repercusiuni în consecințe.

raportăm la textul grecesc, unde apare πηγή – acesta fiind mult mai generos sub aspect semantic²¹⁴. Termenul maghiar indică faptul că această versiune decurge din cea ebraică, unde apare: וַיֵּצֵא מִן־הָאֵרֶב אֶבְרָחָם, adică ‘Ci un abur urca din pământ’. Așadar, textul românesc redă ceea ce apare în cel latin, *fons*, dar nu abandonează ceea ce apare în textul maghiar, *köd*, și încearcă să le înglobeze pe ambele, conjuncția nemarcînd o glosă în text, ci mai degrabă nedumerirea traducătorului.

Deși dă dovadă de atenție, traducătorul român nu redă predicatul (cu toate că era legată de propoziția anterioară, cea de aici își avea propriul predicat: verbul *a fi*; e drept, fără a fi nepotrivit, el nu era nici cel mai indicat aici). Nu apar nici *ascendebat*, nici „megyen vala fel”. În schimb, apar două verbe la modul gerunziu, care redau, în ordine, *inrigans*, respectiv *neduesiti vala*. Mai este de remarcat că traducătorul român păstrează gerundivul și nu urmează forma maghiară, de imperfect.

VII.7. Un amestec, aproape confuz, între cele două versiuni de la baza PO apare sub *Ex.*, 1, 17. Principalul text urmat pare a fi cel latin, dar cu participarea sugestiilor dinspre textul maghiar. Chiar astfel, amestecul dintre versiuni face ca anumite elemente explicative să transforme sfîrșitul versetului într-un loc ambiguu. Față de textul românesc: „și nu făcură după porunca împăratului Eghiptului, numai carii era feciori ei ținea și-i lăsa să viiadze” (PO), a cărui primă parte decurge din textul latin: „*et non fecerunt iuxta praeceptum regis Aegypti sed conservabant mares*”, textul maghiar apare astfel: „es nem chelekedenc à kepen, mint az Egiptusnac kiralya hadta vala, hanē à firfiu magzatotis élni hagyac”.

Textul românesc pare a fi destul de neglijent construit în acest loc, deoarece, după ce arată că moașele nu au făcut cum le spusese faraonul

²¹⁴ În de Carrières apare următoarea explicație: „*Sed fons*. Quidam vaporem intelligunt. August., 5 de Gen., c. 10, ait, fortasse fontem pro fontibus positum. Cornelius putat vocem אֵרֶב *ed* significare inundationem, hoc est abyssum illam primigeniam aquarum, de qua dixit c. a. n. 2; haec enim e terra videbatur emergere et ascendere, irrigabatque et tegebat totam terram”.

(să omoare toți nou-născuții de sex masculin), dă de înțeles că păstrau în viață **doar** nou-născuții de sex masculin. Urmarea pînă la capăt a textului latin i-ar fi permis traducătorului român evitarea acestei traduceri. Segmentul maghiar corespunzător, „hanē à firfiu magzatosis élni hagyac” spune același lucru: ‘căci și odraslele bărbătești le lăsară să trăiască’, însă într-o formă mai complicată decît cea latinească. Traducătorul român a ales urmarea textului maghiar, dar nu a fost atent. El a absolutizat magh. *hanē* – element ce leagă părțile enunțului, conține o negație, dar nu una restrictivă precum în textul românesc. Apoi, a fost neglijent față de magh. *magzatosis*, considerînd finala ca pe o conjuncție copulativă, iar nu ca pe un adverb. De fapt, aceste două elemente susțin incluziunea pruncilor de gen masculin (precum în latină și în maghiară), și nu pe cea a exclusivității lor (precum în română). Spre deosebire de textele model, PO conține două verbe în partea finală, modalitate de redare a lat. *conservabant* (*țineau*) și a magh. „élni hagyac” (a lăsa să viadze)²¹⁵.

VII.8. Pe de altă parte, consultarea atentă și la tot pasul a ambelor modele străine este o constantă care face ca traducerea românească să fie superioară unei traduceri ce urmează unui singur text. Este adevărat că, aici, lipsește nivelul primitiv – precum în CV – de unitate a textului, de asemenea, în acest fel apar unele erori de traducere, date tocmai de bogăția informațiilor și de pregătirea traducătorului, care nu se arată a fi un profund cunoscător al textului și care nu reușește mereu să atingă nivelul ridicat al celor două versiuni străine. La scara evoluției actului cultural al traducerii în limba română, însă, felul în care se desfășoară traducerea unor texte precum *Palia* de la Orăștie și *Noul Testament* de la Bălgrad este, în mod hotărît, rezultat al unui progres remarcabil în planul aplicat al traducerii.

²¹⁵ Vezi și „și socotiți această dzi în semințele voastre cu țietură de vecie” (PO, *Ex.*, 12, 17), alături de: „tū es à tū vtâatoc valoc örecke valo meg tartassal” și de: „et custodietis diem istum in generationes vestras ritu perpetuo”.

O astfel de combinare apare evidentă sub: *Ex.*, 34, 29: „și nu știa *cum obradzul lui luciu* ară fi **de besuduital și soția** ce fu cu Domnul” (PO). Segmentul acesta pune la contribuție aproape în mod inextricabil, lat: „et ignorabat quod *cornuta* esset facies sua **ex consortio sermonis Dei**” și magh.: „es nem tudgya vala, *hogy az ő ortzainac Böre fénleneiec*, ezért, *hogy az Istennel szolot vala*” (care redă întocmai ceea ce apare în textul ebraic ‘și nu știa că *pielea feței sale strălucește*, de aceea, căci discutase cu Dumnezeu’). Traducerea românească a acestui verset a fost făcută urmînd textul latin. Obișnuita lectură paralelă a celor două texte a evidențiat diferența, din diferite motive traducătorul român preferînd soluția din textul maghiar, cea pe care a integrat-o în versetul construit pe baza *Vulgatei*. Este de remarcat că traducerea românească nu optează pentru urmarea lat. *cornuta*, ci a magh. *fénleneic*, însă opțiunea se face doar la nivel semantic, deoarece *luciu* este o formă adjectivală, iar nu una verbală²¹⁶.

Textul ebraic este: וַיִּשָׂא מֹשֶׁה לֹא יָדַע כִּי קָרַן עֹרֹן פָּנָיו ‘și Moise nu știa că strălucește pielea feței sale’, celelalte traduceri folosind aici termenii proprii pentru conceptul ‘strălucire’ καὶ Μωυσῆς οὐκ ἴδει ὅτι δεδόξασται ἢ ὄψις τοῦ χρώματος τοῦ πρῶσώπου αὐτοῦ ἔ τῷ λαλεῖν αὐτὸν αὐτῷ (*Septuaginta*), „(...) die haut seines Angesichts glänzte” (B.germ.), (the skin of his face shone” (K.J.), „arcának böre ragyog” (B.magh.), „la peau de son visage rayonnait” (B.Jer.).

Situația din textul latin pare a se datora unei opțiuni a lui Hieronym. Ebr. *qeren* avea ca sens de bază ‘corn, excrescența de pe osul frontal al

²¹⁶ Această situație arată că textul românesc nu se edifica prin urmarea obediență a unui model. Autorul PO arată că, după ce citește textul de tradus, încearcă să pătrundă și să redea conținutul, construiește în limba română o frază căreia încearcă să-i confere unitate și coerență, în felul cerut de limba română. Sub acest aspect, texte precum PO și NTB se prezintă în destul de multe locuri comportamente care arată că nu erau simple traduceri ale unor texte străine, ci rezultate ale încercării de a avea în limba română conținutul de gândire aflat în textul sacru. Firește, această intenție era copleșită uneori de feluriti factori concreți, de la neînțelegere pînă la constrîngeri de ordin lingvistic.

cornutelor'. De aici se dezvoltă direct și firesc sensuri datorate întrebunțării date de om cornului de animal: 'instrument de cântat', 'recipient'. Prin asocieri și metaforizare, termenul capătă sensuri figurate precum: 'rază de lumină, strălucire' și 'putere'²¹⁷. Corespondentul grecesc, κέρας (κέρα), era încă mai bogat în sensuri figurate, de la sensul figurat 'excrescență, proeminență' ajungând să se refere la extremitățile diferitelor realități (ape, munți, felurite obiecte cu ascuțisuri, dispunerea unei armate, nave etc.) sau chiar la concepte mai abstracte ('un anumit tip de sofism'). De asemenea, termenul se specializase prin intermediul a nenumărate derivate și compuse, care aveau a exprima numeroase sensuri, mai ales figurate, uzuri pe care și latina le adoptase pentru *cornu*, urmînd modelul grecesc. Cu toate acestea, nu există dovezi care să arate că gr. κέρας și lat. *cornu* ar fi avut valori care să permită asignarea sensului 'strălucire'. Avînd în vedere ceea ce urmează în continuare: „videntes autem Aaron et filii Israhel cornutam Mosi faciem timuerunt prope accedere / vocatique ab eo reversi sunt tarn Aaron quam principes synagogae et postquam locutus est / venerunt ad eum etiam omnes filii Israhel quibus praecepit cuncta quae audierat a Domino in monte Sinai / impletisque sermonibus posuit velamen super faciem suam / quod ingressus ad Dominum et loquens cum eo auferebat donee exiret et tunc loquebatur ad filios Israhel omnia quae sibi fuerant imperata / qui videbant faciem egredientis Mosi esse cornutam sed operiebat rursus ille faciem suam si quando loquebatur ad eos” (*Ex.*, 34, 30-35), este greu de susținut că Hieronym a făcut o confuzie semantică între 'coarne' și 'strălucire', crezînd că în urma discuției cu Yahweh și, mai ales, a faptului că îl văzuse pe acesta, lui Moise îi apăruseră coarne pe față și nu că fața sa dobîndise o strălucire supraumană²¹⁸. De altfel, mai multe zeități ale Orientului Mijlociu erau reprezentate cu coarne, dar, precum metafora din limbaj, rolul acestei imagini era de a figura strălucirea și puterea. Credem că nu aici este vorba despre o confuzie a lui Hieronym, despre o

²¹⁷ Verbul corespunzător, *qāran*, avea sensuri precum 'a avea coarne', 'a radia, a străluci', 'a fi puternic'.

²¹⁸ Explicația din subsolul ediției de Carrières este cât se poate de grăitoare și de firească: „*Ignorabat quod cornuta esset facies sua. Quod fulgor emicaret, et quasi radii ac cornuta de capite ejus erumperent*”.

echivalare eronată a unui termen polisemantic. În fapt, ebr. *qeren* nu era un termen cu mai multe sensuri diferite, ci unul care de la sensul de bază dezvoltase mai multe valori și conotații ale căror relații cu sensul fundamental erau cât se poate de transparente. Oricare din sensurile derivate trimitea la imaginea vizuală a cuvântului, percepută fie la modul concret, fie la cel abstract. Este mai probabil ca, în acest caz, Hieronym să fi oferit echivalentul formal al termenului din textul ebraic încercând să opereze un calc semantic.

VII.9. Un alt tip de compilație apare sub *Gen.*, 4, 26: „Și Sit încă făcu un fecior, care chiamă Enos. *Acela începu a chema într-ajutoriu numele Domnului; în acea vreme începură numele Domnului a propovedui*”, derivă atât din: „sed et Seth natus est filius quem vocavit Enos *iste coepit invocare nomen Domini*”, cât și din: „Sethis nemze egy fiat, es Enosnac neuze: **Ackor kezdetéc az Istennecc Neus segetsegül hiuatnyi**”. Ambele modele prezintă elemente proprii. În urma consultării celor două, traducătorul român, din motive care nu pot fi argumentate, căci alteori nu procedează în același fel, hotărăște să înglobeze în textul său ceea ce apare în ambele modelele, dar și să combine acele elemente (ideea de ‘ajutor’ lipsește din textul latin, ea este luată din textul maghiar, dar dusă într-o porțiune care lipsește din acesta).

Ideea textului ebraic (שש) :היה: אֶת־שֵׁם־הַיְהוָה era: ‘atunci se începu a se chema (idolii) cu numele Eternului’. Unele versiuni interpretează în acest loc sau îl lasă ca atare (în *Septuaginta*: Οὐτος ἤλπισεν επικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ), ‘hic speravit invocare nomen Domini Dei’, în vreme ce de Carrières comentează: „Sensus est, tunc temporis, auctore et suasore Enos, coepise homines passim, et publice certis caeremoniis, et conceptis precum formulis, Deum colere”. În versiunea maghiară, la „segetsegül hiuatnyi” apare următoarea notă marginală: „Nem hogy annac elötte is segetsegül nem hittac volna. De miért hogy a Cainnac gonassagaert meg küssebedet vala, eckor vyonac meg epittetéc” ‘nu în sensul că pînă atunci ei nu ar fi crezut. Ci pentru că, după ce datorită răutății (păcătoșeniei) lui Cain scăzuse, de atunci s-a întărit (au întărit-o) iarăși’. (*Enos* semnifică ‘muritor’.)

VII.10. În același fel rezultă și ceea ce apare sub *Ex.*, 21, 3: „**Cu ce veșmînt va intra la tine, cu acela iasă, să fără muiare au mers la tine, fără muiare să meargă de la tine, iară să au venit cu muiare, cu muiarea-și iasă afară**”. Partea de început a versetului nu există în textul maghiar, dar apare în *Vulgata*: „**cum quali veste intraverit cum tali exeat** si habens uxorem et uxor egredietur simul”. După aceea, însă, traducătorul român nu continuă același text, ci trece la cel maghiar: „*Ha feleségnékül ment hozzad, feleségnékül mēnyenki: Ha kedig feleségel iöt, mind feleségestöl kimēnyen*”²¹⁹.

M. Roques, *st.cit.*, p. 530-531, consideră ca fiind surprinzătoare o astfel de situație de juxtapunere a celor două texte. Plecînd (datorită unui astfel de exemplu) de la ipoteza că modelul latin al PO trebuie să fi fost un text de tipul celui imprimat de Osiander, M. Roques nu reușește să găsească respectivul text. Fără a nega o astfel de posibilitate, privind la ansamblul *Paliei* de la Orăștie și observînd felul în care aceasta se construiește prin continua lectură paralelă a *Pentateuhului* lui Heltai și a unei ediții a *Vulgatei*, se impune prin evidență ideea că tendința principală a unor traducători care aveau două modele era de a compila. Două modele constituie îndemnul suficient și posibilitatea optimă de a observa textele-sursă și de a le pune la lucru. În plus, astfel, traducătorul observă virtuțile și slăbiciunile modelelor și se eliberează de a concepe modelul ca pe o realitate mistică și imuabilă, vîzînd textul sacru ca pe un text care poate cunoaște variații și variante, în funcție de limba în care apare și de traducătorul care îl furnizează. Din această perspectivă, este cît se

²¹⁹ Precum în alte situații, între textele de bază există diferențe, preluate apoi de traduceri ulterioare. În textul ebraic – cel puțin în versiunile pe care am avut posibilitatea de a le consulta – secvența inițială din *Vulgata* nu apare. Textul maghiar, așadar, este conform cu cel ebraic. La rîndul său, textul german se alătură acestora: „Ist er ohne Frau gekommen, so soll er auch ohne Frau gehen; ist er aber mit seiner Frau gekommen, so soll sie mit ihn gehen”, de asemenea B.Orth. 2001: „Dac’a intrat singur, singur va ieși; dac’a venit cu femeie, odată cu el va pleca și femeie sa”, care urmează *Septuaginta*: Εὐὸν αὐτὸς μόνος εἰσελάθη, καὶ μόνος ἐξελεύσεται· εὐὸν δὲ γυνῆ συνεισεθέη μετ’ αὐτοῦ, ἐξελεύσεται καὶ ἡ γυνῆ αὐτοῦ.

poate de naturală încercarea sa de a îngloba în text toate elementele care, împreună, nu dăunează textului ca traducere.

VII.11. Există situații în care compilația poate fi demonstrată prin greșelile de traducere. Astfel, simpla comparație a versiunilor latină și maghiară: „*factumque est diluvium quadraginta diebus super terram et multiplicatae sunt aquae et elevaverunt arcam in sublimae a terra / vehementer enim inundaverunt et omnia repleverunt in superficie terrae porro arca ferebatur super aquas / et aquae praevaluerunt nimis super terram operitque sunt omnes montes excelsi sub universo coelo*” (*Gen.*, 7, 17-19), respectiv: „*Es iöue az Özönüiz negyuen napig é földre, es a vizec meg áradanac, es a Barkat felemeléc s’ a föld fölett viselec. / Es a vizec el hatalmazánac, es igen meg neuekedenc é földen, vgyannyera, hogy a Barka láb vala a vizeken. / Es a vizec olly igen eláradanac, hogy minden Hegyenec mind az egész ég allat befedeszteténc*”, cu cea românească: „Atunci vine potopul 40 de zile pe pământ și înmulțiră-se apele și rădicară corabiia și o înălța în sus spre apă. Așa creștură apele tare spre pământ și acoperiră-se toți munții înalți de supt tot ceriul” (PO) arată că scurtimea celei din urmă are cauze datorate greșelii care urmează compilației.

După cum se prezintă lucrurile, se pare că autorul PO a consultat ambele surse și a citit o porțiune de text mai mare decât întinderea unui verset. Este foarte probabil ca pentru această porțiune a textului, versiunea maghiară să fi fost aleasă – datorită posibilităților mai mari pe care le oferă – spre a fi bază a unei traduceri. Părăsind temporar bunele deprinderi pe care le-a demonstrat pînă acum și citind mai mult decât un verset, se pare că traducătorul s-a încurcat atît datorită sensurilor, cît și datorită formelor. Astfel, versetul 17 este incomplet, după care urmează finalul versetului următor. Practic, versetul 17 are ca final sfîrșitul versetului 18: „Atunci vine potopul 40 de zile pe pământ și înmulțiră-se apele și rădicară corabiia / și o înălța în sus spre apă”. Textul încadrează temporal potopul propriu-zis, după care descrie gradat creșterea apelor, cu efectele cele mai vizibile pe moment (creșterea apelor care ridicară arca de pe pământ, creșterea tumultuoasă a apelor pe care arca plutea, acoperirea tuturor munților de ape).

Similitudinea celor trei versete nu este doar de conținut, căci textul maghiar chiar își începe versetele 18 și 19 cu aceleași cuvinte. Deși, pentru versetul 19, autorul PO pare a urma textul latin, căci cele două propoziții sînt legate prin conjuncția *și*, ceea ce nu apare decît în textul latinesc „operitque”, în vreme ce textul maghiar prezintă în acel loc *hogy*, ceea ce se reda prin *că, încît*, dacă lucrurile ar sta astfel, greșeala ar fi fost aproape sigur evitată. Asemănarea dintre conținutul versetelor, precum și identitatea constatată la începutul versetelor maghiare 18 și 19, pot arăta că, în principiu, avem a face cu două tipuri de abatere: homoeoteuton și anamneză eronată (două tipuri de greșeală caracteristice cazului în care autorul unei traduceri de tip compilatoriu, care urmărește constant cel puțin două texte, întîlnește segmente similare ca formă sau/și conținut). Citind versetele 17 și 18, și considerînd că este mai potrivit a fi traduse pe urma versiunii maghiare, autorul PO nu a încheiat versetul 17 prin ideea textului: ‘apele ridicară arca deasupra pămîntului’. Modalitatea în care *Vulgata* și textul maghiar încep versetul 18, printr-un intensificator („vehementer enim”, respectiv: „Es (...) olly igen”) reluat mai jos: „Et aquae praevaluerunt nimis super terram”, „Es a vizec el hatalmazánac, es igen meg neuekedenc é földén”, creează o relație în mintea traducătorului român, care notează doar: „Așa crescură apele tare spre pămînt” etc.

Oricum s-ar fi petrecut lucrurile, traducătorul român s-a încurcat în acest loc, tocmai datorită consultării ambelor versiuni care, o dată, s-au amestecat în mintea sa, apoi, datorită porțiunilor asemănătoare de la interiorul fragmentului, s-a ajuns la confuziile observabile la nivelul rezultatului traducerii. Probabil că autorul PO a urmat textul latin, dar a încercat să nu piardă unele secvențe din textul maghiar.

Versetul continuă ideea celui precedent (unde se arată cîte zile și nopți a plouat). Dacă ar fi vrut să urmeze întocmai cursul relatării din *Vulgata*, autorul PO ar fi trebuit să înceapă acest verset cu un gerunziu.

VII.12. Alteori, compilația încearcă evitarea neînțelegerii (deși rezultatul acesta nu devine implicit). Sub *Ex.*, 1, 11: „lu Faraon dzidiră ceaste orașe: Fitomul și Romoșișe, *de-a ținearea corturile*” (PO) finalul se construiește atît prin contribuția textului latin: „aedificaveruntque

urbes tabernaculorum Pharaoni Phiton et Ramesses”, cât și prin a celui maghiar: „Mert Pharaonac epitec è varosokat Pithont es Raemsest *tárhaznac*”. Este greu de știut ce a înțeles traducătorul român, și, apoi, receptorul român, din sintagma „de-a ținearea corturile”. Dificultatea în care s-a aflat traducătorul se reflectă în faptul că sintagma combină sugestiile celor două modele, magh. *tárház* ‘magazie, depozit, tezaur’, fiind completat cu lat. *tabernaculum*. În textul ebraic apare תרנגולות ‘orașe de provizii, orașe-depozit’ (redat prin lat. *tabernaculum*)²²⁰.

După ce se spune că, prin muncă silnică, evreii au construit pentru faraon două orașe, urmînd sugestia textului maghiar, traducătorul ne arată destinația lor „de-a ținearea” ‘depozite’. Avînd în componență segmentul *ház* ‘casă’, termenul maghiar îl îndeamnă pe autorul PO către o completare, dar acesta o preia din textul latin, motiv pentru care apare *cort*. Se vede că traducătorul român nu a reușit să ajungă la înțelegerea deplină nici urmărind textul maghiar, nici urmărindu-l pe cel latin. Apoi, acesta din urmă era de natură să-l încurce, prin comparație cu cel maghiar, datorită brevității sale, căci *Vulgata* nu reia termenul pentru ‘oraș’ (Limpede este textul german, care urmează întocmai pe cel ebraic, fără ignorarea anumitor elemente de redundanță tipic orientală pe care, adeseori, încearcă să le mențină fără a incomoda prea mult textul german, într-o traducere atent elaborată: „Und sie bauten dem Pharao die Städte Pithom und Ramses als Vorratsstädte”)²²¹.

²²⁰ Conform descoperirilor arheologice, se pare că era vorba despre un singur oraș, Pi Ramesses, nu un simplu depozit fortificat, ci o adevărată capitală, foarte prosperă din punct de vedere economic, oraș a cărui existență a încetat relativ brusc.

²²¹ Un secol mai târziu, BB va reda secvența prin: „(...) pre Pitho și pre Ramesi, și pre On, carele iaste Iliupolis”, întrucît astfel urmează textul grecesc: (...) τήν τε Πιθω καὶ Ραμεση καὶ Ων, ἣ ἐστιν Ἡλίου πόλις, din care lipsește conceptul aici discutat, dar apare o adăugire finală.